

УДК 338.43.01:636.2:658.512

V. M. Orel,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту,
Миколаївська філія ПВНЗ «Європейський університет»*

СУТНІСТЬ І РОЛЬ КОНТРОЛЮ ЯК ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ

V. M. Orel,

*candidate of economical science, associate professor of the chair « Economics and Management»,
Mykolaiv branch PVNZ «European University» (Ukraine)*

NATURE AND ROLE CONTROL AS MANAGEMENT FUNCTIONS

В статті окреслюється сутність контролю, уточнюється його роль в процесі управління, викладаються основні підходи щодо його розуміння, а також визначаються фактори, що впливають на діяльність підприємств. Функція контролю являє собою процес, в якому керівництво встановлює: чи досягає організація своїх цілей, виділяє проблеми і вживає коригувальні заходи перш, ніж буде завдано серйозної шкоди. Контроль дає можливість керівництву визначити, чи слід переглядати плани, оскільки вони нездійсненні або вже виконані. Даний зв'язок між плануванням і контролем завершує цикл, який і робить управління процесом взаємопов'язаних функцій. Менеджери починають здійснювати функцію контролю з того моменту, коли вони визначили мету і створили організацію. Без контролю починається хаос і об'єднати діяльність працюючих стає неможливо. Зміна законів, технологій, умов конкуренції та інших зовнішніх факторів можуть перетворити реальні плани в недосяжні. Для своєчасного реагування на зміни в організаціях повинен бути налагоджений ефективний контроль.

The paper outlines the nature of control, refined its role in the governance process, outlines the main approaches to understanding, and identifies factors affecting business activity. Function control is a process in which management determines whether the organization achieves its goals, identifies problems and take corrective actions before will be severely damaged. Control enables management to determine whether to revise the plans as they are not feasible or have met. This relationship between planning and control cycle finishes putting the management and interrelated functions. Managers are beginning to implement control functions from the moment they set a goal and set up the organization. Without control chaos erupts and combine activities of employees becomes impossible. Changing laws, technology, competition and other external factors can turn real plans to reach. For timely response to changes in organizations should be established effective control.

Ключові слова: процес управління; фактори; громадський контроль; самоконтроль; аудит; інформація; ризики; податкова політика; контроль.

Keywords: process management; factors; public control; self-control; audit; information; risks; tax policy; control.

Постановка проблеми. Україна сьогодні опинилася в кризовій ситуації, а це потребує негайної розробки та запровадження важливих заходів у всіх сферах суспільного життя. Актуальність обраної теми визначається підвищенням уваги до галузевих проблем формування, функціонування, розвитку й удосконалення механізмів ефективного процесу управління, що, в свою чергу, вимагає використання контролю як однієї з головних функцій менеджменту у загальному розвитку економіки країни, так і окремого підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В економічній літературі проблеми управління розглядаються багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед них є науковці, В.Г.Андрійчук, П.С.Котик, які довели, що процес управління – це важлива складова соціально-економічного розвитку держави [1]. Визнаючи значний вклад науковців у розвиток теоретико-методологічних засад процесу управління, необхідно зазначити, що в результаті ряду досліджень розроблено пропозиції щодо формування концепцій та механізмів управління не тільки народногосподарським комплексом, але й підприємством чи організацією зокрема. При цьому важлива роль відводиться контролю як однієї з основних функцій управління.

Формулювання цілей статті. Оскільки в рамках розвитку управління необхідне дослідження проблем інформаційного забезпечення управління та розвитку його контрольного механізму, то метою даної статті є вивчення сутності контролю та управлінського обліку, їх ролі як функцій управління і забезпечення ефективності функціонування всього механізму менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Контроль не є однозначним поняттям. Різні вчені трактують його по-різному. Так деякі вчені [2] визначають контроль «як процес спостереження і перевірки виробничої і фінансово-господарської діяльності підприємств, здійснюваний відповідними суб'єктами управління з метою виявлення відхилень від встановлених параметрів цієї діяльності, усунення та попередження негативних явищ і тенденцій». Інші [2] розглядають його як «управлінську діяльність, завданням якої є кількісна та якісна оцінка та облік результатів роботи організації»; або «є заключним етапом управлінського циклу і початком нового циклу, здійснює порівняння кінцевих результатів і всього процесу функціонування і керуючої системи з наперед заданими параметрами, цілями і обмеженнями»[3]. Отже, ряд вчених вважає, що контроль є постійним та неперервним під час всієї діяльності, а інші – що він обмежений та проводиться на завершальному етапі діяльності.

За допомогою контролю, як правило, виявляються похибки в діях певних функцій управління: контроль є вираженням функцій обліку та аналізу, а також виявляє і усуває помилки в діях всіх функцій управління - планування, обліку, аналізу та регулювання .

В науковій літературі контроль розглядається і як форма зворотного зв'язку. О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан [4, с. 124] вважають, що місце і значення контролю визначаються тим, що він є способом організації зворотних зв'язків, завдяки яким орган управління одержує інформацію про хід виконання його

рішення. Тобто ці вчені вважають, що контроль це форма зворотного зв'язку.

Контроль визначають як відхилення отриманих значень від нормативних та при необхідності існує можливість корегування. Було б неправомірно обмежувати контроль тільки виявленням порушень. Контроль не повинен бути спрямований на вишукування порушень; функція контролю не повинна обертатися в слідчу або пошукову. Необхідно пам'ятати, що контроль має значення не тільки для осуду, але, також, і для схвалення. І якщо контроль ухиляється в сторону одного лише виявлення порушення, то втрапить всяке значення інша, не менш важлива сторона його діяльності. Адже мета контролю - не реструктурувати негативне, а попереджати його.

Поняття «контроль» І.В. Бойко [5, с. 63] визначає як систему спостережень і перевірки процесу функціонування та фактичного стану керованого об'єкта з метою оцінки обґрунтованості та ефективності прийнятих управлінських рішень і результатів їх виконання, виявлення відхилень від вимог цих рішень, усунення несприятливих явищ і сигналізації про них, при необхідності, компетентним органом. Згідно цього визначення, контроль викликаний не тільки здійснювати перевірку функціонування об'єктів управління, але і, що дуже важливо, дати оцінку доцільності та ефективності управлінських рішень.

На нашу думку, функція контролю є дуже важливою для процесу управління. Існуюча система контролю в даний час, у зв'язку з розширенням завдань управління, виявляється недостатньою з точки зору потреб комплексного, всебічного визначення ефективності виробництва і управління. Деякі вчені вважають контроль допоміжною формою головних функцій управління, тому що він тісно пов'язаний з іншими явищами.

В економічній літературі відсутня єдина точка зору про місце контролю в сфері управління. Окремі автори недооцінюють роль контролю в управлінні: одні з них вважають, що контроль не виступає як самостійна функція, а виконує допоміжну роль у всіх інших функціях управління [6, с. 167]; контроль не є первинною, самостійною діяльністю [7]; інші вказують на єдність контролю з аналізом [8]; треті розглядають контроль як функціональний доданок обліку [9].

Не можна погодитися з твердженнями, що контроль є допоміжною і вторинною діяльністю. Звучить не аргументовано вислів про те, що контролювати можна тільки те, що вже є. А вже і організувати, і керувати, і координувати, тобто здійснювати класичні функції управління, можна тільки щодо того, що існує. Відмінною є позиція Н.Ю. Журкіна [10, с. 116-117], який об'єднує три спеціалізовані функції управління, а саме функції обліку, аналізу та контролю в одну функцію контроль.

Нам представляється вірним твердження про те, що не можна виокремлювати роль однієї функції на шкоду іншій; кожна функція виконує притаманну їй роль, а тісний зв'язок контролю з іншими функціями пояснюється не другорядністю контролю, не його беззастережним підпорядкуванням інших функцій, а взаємозалежністю і взаємодією всіх функцій управління [11].

Більшість науковців все ж справедливо вважають, що контроль виступає самостійною функцією управління. У раніше розглянутих роботах контроль віднесений до основних функцій управління. Таким чином, контроль являє собою самостійну функцію управління економікою, не поглинає інші функції, не обслуговує їх як допоміжній, а взаємодіє з ними, надаючи активний вплив на ефективність їх застосування.

Контроль в системі управління забезпечує отримання інформації про відповідність фактичного стану справ рівня, передбаченого планами та іншими рішеннями. Контроль є безперервним процесом, який йде від початку до кінця управлінського рішення – це його особливість. Його основний зміст полягає, по-перше, в попередженні незаконних та неекономічних, з точки зору інтересів суспільства, господарських операцій на початковій стадії прийняття управлінського рішення; по-друге, у виявленні порушень нормального ходу господарської діяльності та встановленні їх причин; по-третє, в узагальненні передового досвіду господарської діяльності [12, с. 8-9]. Таким чином, метою контролю є виявлення негативних тенденцій та їх виправлення до моменту настання, тобто їх попередження.

Сфера дії контролю поширюється на всі сторони багатогранної виробничо-господарської діяльності організації. Функція контролю здійснюється тільки при зворотному зв'язку, тобто отримання інформації для його здійснення. Його інформація повинна бути оперативною, своєчасною, зрозумілою персоналу управління. Під час процесу управлінського рішення ми використовуємо різну інформацію. До цієї інформації можна віднести звіти, облікові, планові та статистичні дані. Вся ця інформація є важливою частиною при корегуванні управлінських рішень при виконанні всіх функцій.

Головне місце займає питання про зв'язки цієї функції з іншими функціями процесу управління. У зв'язку контроль-планування є процес узгодженості поставлених цілей діяльності підприємства та процесу контролю їх виконання, як наслідок - результатів. За цим зв'язком контроль має проводитися постійно. Характерною ознакою планування на сучасному етапі має стати активізація контролю.

В економічній літературі відсутня також і єдина точка зору про місце обліку в системі управління. В одних роботах облік названий у числі функцій управління, але в роботі облік віднесено не до загальних функцій управління, як, наприклад, контроль, а до специфічних.

Музика П.М. [13], Лукомський Я.І. [14] не вважають облік функцією управління. Подібна точка зору зустрічається і в роботах вітчизняних вчених. Для того, щоб визнати або спростувати це твердження, розглянемо сутність методу контролю.

Щодо функції контролю за методологічною ознакою, то виділяють дві концепції. Перша – під контролем розуміють сукупність способів, притаманних економічним наукам. Так метод фінансово-господарського контролю і ревізії - це сукупність методичних прийомів контролю господарської діяльності та її нормативно-правового регулювання. На думку Д. Микитюк, І. Колеснік, М. Геймор, під методами контролю слід розуміти сукупність способів, за допомогою яких забезпечується безпосереднє виконання функцій фінансового контролю. П.В. Сторов визначає метод господарського контролю як систему способів, що забезпечує попереднє, поточне і подальше вивчення державними і громадськими органами управління предмета господарського контролю з точки зору дотримання законності, доцільності та якості управління. Такі науковці, як О.А. Біттер, П.С. Березівський, В.С. Мельник інтерпретують метод контролю як комплекс способів і прийомів, які дозволяють контролювати національне багатство з кількісної, якісної та вартісної сторони на будь-яку дату, а також законність і доцільність його споживання, темпи відновлення і джерела формування.

Згідно вищевикладеного, ми робимо висновок, що вчені ототожнюють метод контролю та його форми. А на практиці це не так, в конкретному випадку ми можемо використовувати різні форми одного методу контролю.

Інший погляд на методологію контролю ми бачимо в роботах В.Р. Весніна. Він поділяє методи контролю на загальні та спеціальні, а спеціальні, в свою чергу, поділяються на більш конкретні. Так, наприклад, до фінансового контролю він відносить документальну ревізію та перевірку балансу, які поділяє ще на декілька - зустрічна перевірка документів, контрольне звірення, інвентаризація тощо. Таким чином, при здійсненні документальної ревізії, яка сама по собі є одним з методів контролю, широко застосовуються аналіз і синтез, гіпотеза та експеримент, взаємозумовленість явищ. Водночас використовуються й приватні способи (методи), засновані на вищевказаних категоріях і загальних методах наукового пізнання.

Отже, вищезазначена теорія контролю поділяє контроль на загальний та приватний. Перший ми відносимо за філософським поглядом до матеріалістичної діалектики, а другий - включає їх особливості. Такий підхід є найбільш повним та, на нашу думку, реальним.

З точки зору М.Г. Браун методологія фінансово-господарського контролю в широкому сенсі слова включає дві складові частини: метод як загальний підхід до дослідження його предмета; методика як сукупність технічних (методичних) прийомів, підпорядкованих вирішенню конкретних завдань контрольних дій. Розглянувши існуючі концепції в галузі методів контролю, ми вважаємо, що облік не може бути зведений до методу контролю.

А.М. Смельянов, А.І. Ієвлев, А.А. Ніконов вважають, що облік є формою контролю. Близько до їх точки зору є і позиція ряду авторів [15, с. 56], що розглядають облік як головний інструмент виконання функції контролю.

Викликає сумнів визнання обліку формою контролю, оскільки форма здійснення контролю характеризує методологічні аспекти і означає техніку його проведення [16]. Виділяють різні форми контролю: попередній, поточний, наступний, залежно від часу проведення; документальний і фактичний, залежно від джерел контрольних даних і т.д. Таким чином, виходячи із сутності та класифікації форм контролю, можна зробити висновок про те, що облік не може виступати ні попередньою формою контролю, ні фактичним контролем, жодною іншою формою контролю.

В роботі [17, с. 30] зазначено, що функція контролю включає функцію обліку і аналізу. Таким чином, облік розглядається як складова (хоча і відособлена) частина контролю. Для управління, яке відбувається на виробництві більш притаманними є наступні функції: облік, аналіз і контроль, а особливе місце займають їх взаємозв'язки, які відображають особливості технологічного процесу. Дійсно, в процесі управління при вирішенні цілого комплексу задач, пов'язаних з використанням ресурсів на всіх стадіях відтворального циклу, між собою взаємодіють практично всі функції, бо в практиці управління жоден організаційно-структурований орган не займається тільки однією спільною функцією [18].

О. Беліков вважає облік функцією управління і вказує: «праця по здійсненню функції обліку є водночас працею по здійсненню функції контролю. Ці види управлінської праці нерозривно пов'язані і розчленувати їх вельми важко. Відзначаючи тісний зв'язок обліку та контролю, автор, однак, не зводить контроль до обліку. Облік - це, перш за все, отримання підсумкових даних, виявлення відхилень від норм.

Проблемою функції обліку в процесі управління є контроль якості. Вона не може контролювати її, а може контролювати тільки кількість або кількісні показники. Контроль же передбачає отримання не тільки кількісної, але і якісної інформації. Контроль - постачальник і кількісної, і якісної інформації, тоді як облік дає переважно кількісну інформацію.

Будучи функціями управління, бухгалтерський облік і контроль тісно взаємодіють. Їх взаємозв'язок дозволяє спростити бухгалтерський облік. Контроль супроводжує бухгалтерський облік на всіх стадіях обліку. Все ж завдання, що стоять перед контролем, більш обширні, ніж функції, виконувани бухгалтерським обліком. Історичний досвід розвитку обліку і контролю в нашій країні переконливо доводить, що завдання і функції, форми організації та методи здійснення цих найважливіших їх ланок системи безпосередньо пов'язані з тими конкретно-історичними завданнями, які стоять перед суспільством на кожному етапі його розвитку.

Система обліку і контролю - це складна система контролюючих органів, що виконують обліково-контрольні функції і взаємопов'язаних як базисними економічними, так і управлінськими відносинами з приводу суспільного відтворення. Єдність функцій обліку та контролю дає можливість вирішити основну задачу підприємства як системи.

Розглядаючи функції обліково-контрольної системи, відзначає, що традиційною функцією є своєчасне забезпечення управлінського органу достовірною інформацією про об'єкт управління. Сьогодні ця функція дає можливість отримувати інформацію не тільки менеджерам підприємства, а ще всьому суспільству. Ця функція, зазвичай, називається обліковою, але не менше правомірно називати її інформаційною. Останній термін, на наш погляд, більш точний, оскільки в суті явища лежить забезпечення суспільства і керуючої ланки обліковою інформацією, яка може виникати в ході не тільки облікової, але і контрольної діяльності.

Інформаційна функція полягає в зборі, за певними правилами і програмами обліково-контрольної системи, необхідних даних; їх фіксування в документах і машинних носіях; у передачі цих документів з того місця, де вони виникли, в місце їх переробки; у зведенні, угрупованні кількісних показників, їх логічної і математичної обробки за певними алгоритмами; отриманні програмного продукту цієї функції вторинної облікової інформації; її передачі для подальшого використання окремими колективами або всім суспільством.

Наступною функцією підприємства як системи є контрольна функція. За її допомогою менеджери перевіряють відхилення, знаходять причини відхилень, а потім відповідне рішення щодо повернення відхилення в нормальний стан. Потім йде аналітична функція, суть якої полягає в тому, що мета даної системи не може бути досягнута тільки в результаті виконання інформаційної та контрольної функції. Необхідно не просто обробляти облікові дані і відхилення від планованого стану, а й обгрунтовувати причинно-наслідкові зв'язки в економічних явищах. Задача цієї функції є важливою та спрямована на підвищення ефективності виробництва, і як наслідок усунення факторів, що стримують розвиток. Однак її практичне виконання дуже ускладнене переліком факторів, а саме переважністю вхідної інформації; недостатньою кваліфікацією підготовленості персоналу, який виконує економічний аналіз; чітких рамок аналітичної роботи в посадових інструкціях; неякісному виконанні аналітичної роботи тощо.

Під час виконання функції обліку та контролю проявляється наступна функція - регулятивна. Дана функція виражається в безпосередньому впливі обліково-контрольної системи на виробництво, тобто в його регулюванні. Попередні ж функції є ніби сполучною ланкою між об'єктом і суб'єктом управління. Існування даної функції обговорюється рядом фахівців. Так, в роботі, присвяченій проблемам управління суспільством, такі категорії персоналу, як ревізори, бухгалтери, статистики віднесені до групи працівників, які не приймають управлінських рішень, а, отже, і не мають можливості безпосереднього впливу на виробничі та управлінські процеси [19].

Наявність регулятивної функції, по суті, підтверджується і в деяких роботах вчених-правознавців. Уряді контрольних органів є повноваження давати підконтрольним органам вказівки для усунення недоліків, а також безпосередньо застосовувати заходи державного примусу. З цих причин дану функцію правильніше віднести до іншої групи функцій системи обліку та контролю - спеціальної. Особливістю функцій є те, що їх діяльність не впливає прямо на кінцевий результат, а впливає на ефективність.

Спеціальною функцією слід вважати, також, стимулюючу функцію. Сутність цієї функції полягає в тому, що добре налагоджені облік і контроль не тільки фіксують ступінь раціональності використання матеріальних чи інших ресурсів, а й спонукають до економного і дбайливого їх використання.

Серед додаткових функцій системи треба виділити виховну. Вона проявляється в багатьох аспектах. Удосконалення обліку та контролю призводить до виховання у працівників свідомого ставлення до трудової та виробничої дисципліни, економного та раціонального використання матеріалів, електроенергії і т.д.

Таким чином, функція обліку є дуже важливою. Вона включає відображення контрольованих операцій за допомогою натуральних показників або їх грошового еквіваленту.

Висновки. Сучасний стан розвитку процесу управління характеризується цілим рядом трансформаційних змін, що, в свою чергу, потребує більш комплексного та всебічного використання контролю як функції управління. Сформована система контролю в даний час, у зв'язку з розширенням завдань управління, виявляється недостатньою, а тому важливою задачею контролю є аналіз економічної ефективності діяльності підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Звернення керівництва Асоціації „Союз тваринників України” та Корпорації „Тваринпром”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://status-delovoy.com.ua/news.php?news_id=538. – Назва з екрана. – Дата звернення: 05.01.2012.
3. Бочаров С.А. Основи бізнеса / Бочаров С.А., Иванов А.А., Олейников С.Я. – М.: Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 447 с.
4. Волков О.І. Інноваційний розвиток промисловості України: навч. посіб. / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан ; за ред. О.І. Волков, М.П. Денисенко. – К.: КНТ, 2006. – 124 с.
5. Бойко І.В. Инновационное развитие государств-участников СНГ в контексте глобальных вызовов / И.В. Бойко // Сб. материалов XII междунар. науч.-практ. конф. “Проблемы и перспективы инновационного развития экономики”. – К.: СПД Цудзиневич Т.И., 2008. – С. 63.
6. Гіряк К. М. Теоретичні критерії ефективності підприємств з виробництва свинини / К.М. Гіряк // Наук. вісн. Львів. нац. ун-ту ветеринарної медицини і біотехнологій імені С. З. Гжицького. – 2009. – Т. 11, № 2(41), ч. 5. – С. 167–170.
7. Гетманцева Н. Д. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / Н. Д. Гетманцева. – К.: КНЕУ, 2009. – 516 с.
8. Гнатюк С.А. Не стримувати розвитку промислового свинарства / С.А. Гнатюк // Тваринництво України. – 2003. – №9. – С. 2-3.
9. Григорьев А.С. Научно-технический прогресс и эффективность животноводства / А.С. Григорьев. – Минск : Ураджай, 1985. – 120 с.
10. Журкіна Н. Ю. Формування інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень як метод підвищення ефективності управління : зб. наук. пр. / Н. Ю. Журкіна // Економіка : проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ, 2004. – Том I, вип. 196. – С. 116–117.
11. Латфуллин Г. Р. Теория организации / Г. Р. Латфуллин. – 2-е изд., – М. : Госстатиздат, 1998. – 488 с.
12. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навч. посібник / Т.В. Майорова. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 8–9 с.
13. Музика П.М. Організаційне (інституційне) забезпечення інноваційної діяльності в аграрному секторі України / П.М. Музика, Д.О. Соломонко // Сб. матеріалів XII междунар. науч.-практ. конф. “Проблемы и перспективы инновационного развития экономики”. – К.: СПД Цудзиневич Т. И., 2008. – С. 322-324.
14. Лукомский Я. И. Теория корреляции и ее применение к анализу производства / Я. И. Лукомский. – М. : Госстатиздат, 1958. – 388 с.
15. Интенсивное развитие агропромышленного комплекса / [А.М. Емельянов, А.И. Иевлев, А.А. Никонов и др.]; под ред. А.М. Емельянова. – М. : Агропромиздат, 1987. – 56 с.
16. Моисеенко Н.А. Роль интенсификации в повышении экономической эффективности / Н.А. Моисеенко // Экономические проблемы сельского хозяйства. Ч. II. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1966. – С. 35-37.
17. Оляднічук Н. В. Основні напрями підвищення рівня інтенсифікації свинарства / Н. В. Оляднічук // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 30.
18. Організація свинарства [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/ documents/ category-115/doc-169/>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 05.01.2012.
19. Козаченко Г. В. Управління затратами підприємства : монографія / Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов, Л. Ю. Хлапюнов. – Київ: Лібра, 2007. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2013

ТОВ "ДКС Центр"